

UDK: 159.9(575.1)

Nodirbek DADABOYEV,
Mustaqil izlanuvchi, O'zbekiston Milliy universiteti, Toshkent, O'zbekiston
E-mail: komronergashaliyev@gmail.com, ORCID: 0009-0005-3890-9337

O'zMU professor, t.f.d A.Xolikulov taqrizi asosida

IRRIGATION POLICY AND REDISTRIBUTION OF WATER RESOURCES IN THE ARAL BASIN DURING THE SOVIET PERIOD (1960-1991)

Annotation

Drawing on historical documents and international assessment reports, this article examines the intensification of Soviet irrigation policy in the Aral Sea basin between 1960 and 1991 and the resulting redistribution of water resources. Quantitative indicators trace the link between irrigated land, hydraulic infrastructure and the cotton monoculture, and show how changes in the sea's level, area, volume and salinity followed from political decisions. The article compares the content and the degree of implementation of the union-level documents of 1986-1991 -Resolutions No. 64 and No. 1110, the Resolution of the Supreme Soviet of the USSR of 27 November 1989 and Resolution No. 261. The author concludes that official recognition of an ecological crisis is not in itself sufficient to resolve it: as long as implementation mechanisms and economic incentives remain unchanged, even comprehensive documents remain declarative.

Key words: Aral Sea, irrigation policy, water resources, cotton monoculture, Amu Darya, Syr Darya, ecological crisis, Soviet water management, Resolution No. 1110, basin authority.

ИРРИГАЦИОННАЯ ПОЛИТИКА И ПЕРЕРАСПРЕДЕЛЕНИЕ ВОДНЫХ РЕСУРСОВ В БАССЕЙНЕ АРАЛЬСКОГО МОРЯ В СОВЕТСКИЙ ПЕРИОД (1960-1991 ГГ.)

Аннотация

В статье на основе исторических документов и международных оценочных докладов анализируется усиление советской ирригационной политики в Аральском бассейне в 1960-1991 годах и вызванное ею перераспределение водных ресурсов. Количественными показателями раскрывается взаимосвязь между орошаемыми площадями, гидротехнической инфраструктурой и хлопковой монокультурой, а также связь изменений уровня, площади, объема и солёности моря с политическими решениями. Сопоставляются содержание и степень исполнения союзных документов 1986-1991 годов - постановлений № 64 и № 1110, постановления Верховного Совета СССР от 27 ноября 1989 года и постановления № 261. Автор заключает, что официальное признание кризиса само по себе недостаточно для его преодоления: при неизменных механизмах исполнения и экономических стимулах даже комплексные документы остаются декларативными.

Ключевые слова: Аральское море, ирригационная политика, водные ресурсы, хлопковая монокультура, Амударья, Сырдарья, экологический кризис, советское водное хозяйство, постановление № 1110, бассейновое управление.

SOVET DAVRIDA IRRIGATSIYA SIYOSATI VA OROL HAVZASIDA SUV RESURLARINING QAYTA TAQSIMLANISHI (1960-1991-YILLAR)

Annotatsiya

Maqolada 1960-1991-yillarda Orol havzasidagi sovet irrigatsiya siyosatining kuchayishi va suv resurslarining qayta taqsimlanishi tarixiy hujjatlar hamda xalqaro baholash hisobotlari asosida tahlil qilinadi. Sug'oriladigan maydonlar, gidrotexnik infratuzilma va paxta monokulturasini o'rtasidagi bog'liqlik miqdoriy ko'rsatkichlar bilan yoritiladi, dengiz sathi, maydoni, hajmi va sho'rli o'zgarishining siyosiy qarorlar bilan aloqasi ochiladi. 1986-1991-yillarda qabul qilingan ittifoq hujjatlari -64-son va 1110-son qarorlar, SSSR Oliy Kengashining 1989-yil 27-noyabrda qabul qilingan qarori va 261-son qaror -mazmuni hamda ijro darajasi bo'yicha qiyoslanadi. Muallif ekologik inqirozni rasman tan olishning o'zi uni bartaraf etishga yetarli emasligi, ijro mexanizmi va iqtisodiy rag'batlar o'zgarmagan sharoitda kompleks hujjatlar ham deklarativ bo'lib qolishi to'g'risida xulosa chiqaradi.

Kalit so'zlar: Orol dengizi, irrigatsiya siyosati, suv resurslari, paxta monokulturasini, Amudaryo, Sirdaryo, ekologik inqiroz, sovet suv xo'jaligi, 1110-son qaror, havza boshqarmasi.

Kirish. Orol dengizining qurishi XX asrning eng yirik antropogen ekologik o'zgarishlaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Biroq bu jarayonni faqat gidrologik hodisa sifatida talqin qilish yetarli emas: dengiz sathining pasayishi ortida aniq siyosiy qarorlar, reja topshiriqlari va idoraviy manfaatlar turadi. Shu sababli sovet irrigatsiya siyosatini o'rganish bugungi suv siyosatining institutsional ildizlarini aniqlash vositasi hamdir.

Mavzu ancha keng o'rganilgan. F.P. Miklinning ishlari Orol inqirozining gidrologik va suv xo'jaligi jihatlarini tizimli yorituvchi asosiy manba bo'lib qolmoqda [5; 6; 7]. Yu. Obertrays Markaziy Osiyoda paxtachilik va irrigatsiya tarixini

imperiya va sovet davri uzluksizligi nuqtai nazaridan tadqiq etadi [8], M.K. Peterson esa gidrotexnik loyihalarni mustamlakachilik tajribasi sifatida tahlil qiladi [9]. K.D. Uayt tabiat va iqtisodiyot o'rtasidagi bog'liqlikni havza miqyosida ko'rib chiqadi [11; 12]. Yirik irrigatsiya tizimlari bilan markazlashgan hokimiyat o'rtasidagi aloqa masalasi K.A. Vitfogel konsepsiyasi bilan bog'liq [13]; biroq uni sovet davriga to'g'ridan to'g'ri qo'llash o'rinni emas, chunki bu yerda suvni boshqarish hokimiyatni vujudga keltirmagan, balki allaqachon markazlashgan hokimiyatning rejalashtirish quroli bo'lgan.

Tadqiqotning manbaviy asosini uch guruh materiallar tashkil etadi: ittiqoq darajasidagi normativ hujjatlar [18], xalqaro baholash hisobotlari va statistik to'plamlar [2] hamda O'zbekiston Respublikasining zamonaviy suv siyosatiga oid hujjatlar [14] -ular tarixiy qiyoslash uchun mezon vazifasini o'taydi. Ishda tarixiylik, tizimlilik va qiyosiy tahlil tamoyillari, shuningdek, hujjatlarining e'lon qilingan maqsadi bilan erishilgan natijasini taqqoslash usuli qo'llanildi.

1. Irrigatsiya kengayishining institutsional va mafkuraviy asoslari. Irrigatsiyani jadal kengaytirish siyosati ittiqoq miqyosidagi qarorlar bilan mustahkamlandi. KPSS Markaziy Komitetining 1966-yil may plenumi yerlar melioratsiyasini keng rivojlantirish to'g'risida qaror qabul qildi, uning asosida KPSS Markaziy Komiteti va SSSR Vazirlar Sovetining 1966-yil 16-iyundagi 465-son qo'shma qarori chiqarildi [17]. Bu hujjatlar melioratsiyani qishloq xo'jaligi rivojining asosiy yo'nalishi darajasiga ko'tardi va Markaziy Osiyoda yangi yerlarni o'zlashtirishning keng dasturiga yo'l ochdi. Keyingi yigirma yil davomida yangi yerlarni ishga tushirish topshiriqlari maxsus qarorlar bilan muntazam belgilab borildi [18].

Bu siyosatning mafkuraviy asosi "tabiatni qayta qurish" g'oyasi edi. Yu. Obertrays ko'rsatganidek, paxtachilik va irrigatsiya imperiya davridan boshlab hududni iqtisodiy jihatdan "foydali" holatga keltirish loyihasi sifatida qaralgan, sovet davrida esa bu qarash yanada kuchaygan [8]; M.K. Peterson gidrotexnik rejalarni hokimiyatning hududni o'zlashtirish vositasi sifatida tahlil qiladi [9]. Demak, sug'orish tizimlari siyosiy tartibning moddiy ifodasi ham bo'lgan.

2. Suv resurslarining qayta taqsimlanishi: miqdoriy o'lchov. Irrigatsiya siyosatining natijasi suv balansining tubdan o'zgarishida namoyon bo'ldi. F.P. Miklinga ko'ra, havzada sug'oriladigan maydon 1960-yildagi 5,0 mln gektardan 1990-yilda 7,6 mln gektarga yetgan [6]; GIWA baholashida bu ko'rsatkich 4,51 mln gektardan 7,85 mln gektarga oshgan [2]. FAO ma'lumotlariga ko'ra, havzadan jami suv olish 1960-yildagi 64,7 km³ dan 1990-yilda 107 km³ ga ko'tarilgan [3]. Olingan suvning asosiy qismi irrigatsiyaga yo'naltirilgan: F.P. Miklinning hisobiga ko'ra, 1980-yilda daryolardan barcha maqsadlar uchun olingan 132 km³ suvning 120 km³ i, ya'ni 91 foizi sug'orish hissasiga to'g'ri kelgan, qaytarilmaydigan sarf esa 85 km³ ni tashkil etib, uning 94 foizi ham sug'orishga sarflangan [7] (1-jadvalga qarang).

1-jadval. Orol havzasida irrigatsiya maydonlari va suv olishning o'sishi (1960-1990-yillar)

Ko'rsatkich	1960-y.	1970-y.	1980-y.	1990-y.
Sug'oriladigan maydon, mln ga [6]	5,0	5,6	6,5	7,6
Sug'oriladigan maydon, mln ga [2]	4,51	5,29	6,92	7,85
Havzadan jami suv olish, km ³	64,7 [3]	-	132,0 [7]	107,0 [3]
Shundan sug'orish uchun, km ³	-	-	120,0 [7]	-
Qaytarilmaydigan suv sarfi, km ³	-	-	85,0 [7]	-

Izoh: jadval [2] manbalaridagi ma'lumotlar asosida muallif tomonidan tuzilgan. Sug'oriladigan maydon bo'yicha ikki qator turli hisob metodikalari natijasida yuzaga kelgan farqni ko'rsatish maqsadida keltirilgan; 1980-yil bo'yicha ko'rsatkichlar [7] manbasidan olingani sababli 1960 va 1990-yillar qatori bilan bevosita qiyoslanmaydi.

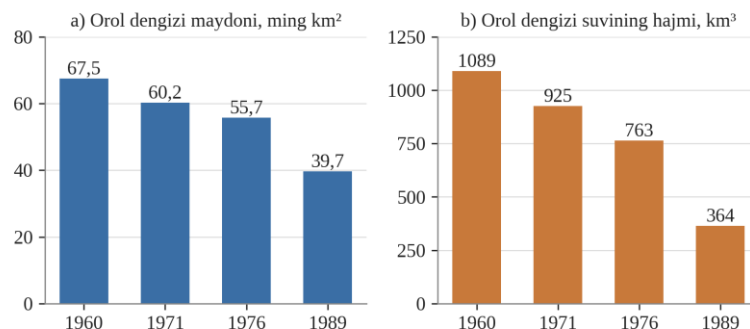
3. Ekologik va ijtimoiy oqibatlar. Suv olishning ortishi dengiz balansining buzilishiga olib keldi. F.P. Miklin keltirgan qatorlarga ko'ra, 1960-yilda dengiz sathi 53,40 m, maydoni 67 499 km², hajmi 1 089 km³, sho'rlik 10 g/l bo'lgan; 1987-yilga

kelib sath 40,50 m ga, maydon 41 000 km² ga, hajm 374 km³ ga tushgan, sho'rlik esa 27 g/l gacha ko'tarilgan [6]. GIWA baholashida 1990-yilga kelib maydon 34 800 km², hajm 304 km³ bo'lgani qayd etilgan [2] (2-jadval va 1-rasmga qarang).

2-jadval. Orol dengizi gidrologik va gidrokimyoviy holatining o'zgarishi

Yil	Sath, m (Bolti)	Maydon, km ²	Hajm, km ³	Sho'rlik, g/l
1960	53,40	67 499	1 089	10
1971	51,10	60 200	925	12
1976	48,30	55 700	763	14
1987	40,50	41 000	374	27
1990	-	34 800	304	~ 30

Izoh: 1989-yilda dengiz Kichik va Katta Orolga ajralgani sababli keyingi sath qiymatlari yagona ko'rsatkich bilan ifodalanmaydi.

1-rasm. Orol dengizi maydoni (a) va suv hajmi (b) dinamikasi (1960-1989-yillar)

Dengiz sathining pasayishi ekotizimlarni ham qayta shakllantirdi. GIWA ma'lumotlariga ko'ra, Amudaryo deltasida pichanzorlar maydoni 420 ming gektardan 70-75 ming gektargacha, delta ko'llari maydoni 300 ming gektardan

30 ming gektargacha kamaygan, to'qayzorlar maydoni esa 1970-1999-yillarda taxminan o'n barobar qisqargan [2].

Ekologik tanazzulning birinchi yirik ijtimoiy-iqtisodiy zarbasi baliqchilik sohasiga tegdi: 1960-yilda dengizda yiliga qariyb 40 ming tonna tijorat balig'i ovlangan bo'lsa, 1980-yillar

boshiga kelib tijorat baliqchiligi amalda to'xtab qoldi [3; 5], Amudaryo deltasida ovlangan baliq miqdori esa 1960-yildagi 22 520 tonnadan 2000-yilda 1 100 tonnaga tushdi [2]. Mahalliy iqlim ham o'zgardi: F.P. Miklin 1935-1960 va 1960-1981-yillarni qiyoslab, Qo'ng'iro't atrofiga may oyida o'rtacha harorat 3,0-3,2 °C ga ko'tarilgani, oktabrda 0,7-1,5 °C ga pasaygani, ya'ni iqlim kontinentalligi kuchayganini qayd etadi [6].

4. Inqirozga rasmiy javob va uning chegaralari (1986-1991). Inqirozning rasman tan olinishi bir martalik voqea emas, balki 1986-1991-yillarga cho'zilgan siyosiy jarayon bo'ldi. Uning birinchi bosqichi tashqi yechimdan voz kechish bilan bog'liq: 1970-1980-yillarda suv tanqisligini hal etishning asosiy yo'li sifatida Sibir daryolari oqimini burish loyihasi ko'rilgan bo'lsa, 1986-yil avgustida loyiha bo'yicha ishlar to'xtatildi [7]. Fikrimizcha, bu burilish nuqtasi bo'ldi: u havza balansini tashqi manba hisobiga tiklash umidini yakunlab, muammoni mavjud resurslar doirasida hal etish zaruratini yuzaga chiqardi.

Ikkinchi bosqichda siyosatning umumiy yo'nalishi o'zgardi. 1988-yil 19-yanvardagi 64-son qaror bilan 1990-yilga qadar sanoatda mahsulot birligiga suv sarfini kamida 20 foizga, sug'oriladigan bir gektarga sarfini kamida 15 foizga qisqartirish, 1989-yildan suvdan foydalanish limitlarini joriy etish, 1991-yildan suv uchun to'lov normativlarini belgilash va 2000-yilga qadar sug'orish tizimlarini 8 mln gektarda rekonstruksiya qilish vazifalari qo'yildi [21]. Hujjatda Orol dengizi tilga olinmagan, biroq uning ahamiyati ekstsiv kengayishdan resursni tejashga o'tish zarurati tan olinganini ko'rsatishidir.

Havza uchun asosiy hujjat 1988-yil 19-sentabrda 1110-son qaror bo'ldi. Uning muqaddimasida mintaqada qishloq xo'jaligi mahsuloti 1950-yil darajasiga nisbatan to'rt barobar oshgani, ayni paytda dengiz sathi 13 metrga pasaygani, akvatoriyasi uchdan bir qismga qisqargani va dengiz baliqchilik ahamiyatini yo'qotgani e'tirof etildi; inqiroz hududlari sifatida Qoraqalpog'iston ASSR, Xorazm, Qizilo'rda va Toshhovuz viloyatlari ko'rsatildi [18]. Qaror mazmunini besh blokka ajratish mumkin: 2-bandda 1990-yildan deltalar va dengizga yiliga kamida 8,7 km³, 1995-yilga borib 11 km³, 2000-yilga borib 15-17 km³, 2005-yilga borib 20-21 km³ suv kelishi kafolatlanishi belgilandi; 4-bandda 1991-yildan havzada yirik irrigatsiya tizimlari qurilishini to'xtatish, 3,2-3,3 mln gektarda sug'orish tizimlarini rekonstruksiya qilish va gektarga suv sarfini 2000-yilgacha kamida 25 foizga kamaytirish nazarda tutildi; 5-6-bandlarda havza birlashmalari roli oshirilib, barcha suv olish inshootlarini suv o'lchash vositalari bilan jihozlash

vazifasi qo'yildi; 7-9-bandlarda qurigan tub gruntlari xaritalarini tuzish va o'simlik qoplamini yaratish belgilandi; 10-20-bandlarda aholini dispanserizatsiyadan o'tkazish, ichimlik suvi va tozalash inshootlarini qurish, Nukusda maxsus ilmiy institut tashkil etish hamda paxta va sholi monokulturalarini istisno qilish vazifalari qo'yildi [18]. Havza birlashmalarining o'zi bir yil avval, 1987-yil 27-avgustdagi 301-son buyruq bilan tashkil etilgan edi [22].

Uchinchi bosqichda muammoning huquqiy maqomi o'zgardi: SSSR Oliy Kengashining 1989-yil 27-noyabrda qarorida Orolbo'yi ekologik falokat zonasi deb e'lon qilindi, doimiy hukumat komissiyasini tuzish va xorijiy olimlar ishtirokida dengizni tiklash konsepsiyasini tanlov asosida ishlab chiqish vazifalari belgilandi [20]. SSSR Vazirlar Mahkamasining 1991-yil 19-maydagi 261-son qarorida esa gidrotexnik tadbirlar emas, "Orolbo'yi aholisining ovqatlanishi" va "Orol bolalari" maqsadli dasturlari, falokat zonasi maqomi hamda aholini ijtimoiy himoya qilish qonuni loyihasi birinchi o'ringa chiqdi [19]; biroq belgilangan muddatlarning aksariyati 1991-yilning ikkinchi yarmiga to'g'ri kelgani sababli bu vazifalar bajarilmay qoldi.

Natijalar e'lon qilingan maqsadlardan ancha past bo'ldi: 1110-son qarordagi suv yetkazib berish majburiyati bajarilmadi va 1990-yilga kelib dengiz maydoni 34 800 km² ga, hajmi 304 km³ ga tushdi [2].

Xulosa. 1960-1991-yillarda Orol havzasida amalga oshirilgan irrigatsiya siyosati suv resurslarini qayta taqsimlashning yirik miqyosli dasturi bo'ldi. Sug'oriladigan maydonning 5,0 mln gektardan 7,6 mln gektarga kengayishi, havzadan suv olishning 64,7 km³ dan 107 km³ ga oshishi va Qoraqum kanaliga 225 km³ suvning burilishi dengizga yetib boradigan oqimning tizimli qisqarishiga olib keldi -bu tabiiy hodisa emas, balki reja topshiriqlari va idoraviy rag'batlar tizimining bevosita natijasi edi.

Tizimning asosiy zaifligi -suvni yetkazish yo'lidagi yo'qotishlar -yuqori inersiyaga ega bo'ldi. Buni zamonaviy hujjatlar ham tasdiqlaydi: 2020-yilgi konsepsiyada bir kompleks gektarga to'g'ri keladigan suv sarfi 10 690 m³, irrigatsiya tizimlarining foydali ish koeffitsiyenti esa 0,63 deb qayd etilgan [14], ya'ni qirq yil ichida gektariga sarf kamaygan bo'lsa-da, texnik samaradorlik sovet davridagi darajada qolgan. Shu sababli 2021-2023-yillarga mo'ljallangan strategiya [15] va 2025-2028-yillarga mo'ljallangan dastur [16] doirasidagi modernizatsiya chora-tadbirlari 1988-yilda qo'yilgan, ammo bajarilmagan vazifalarning davomi sifatida baholanishi mumkin.

ADABIYOTLAR

1. Crighton E.J., Elliott S.J., Upshur R., van der Meer J., Small I. The Aral Sea Disaster and Self-Rated Health // Health & Place. -2003. -Vol. 9, No. 2. -P. 73-82.
2. Global International Waters Assessment. Aral Sea: GIWA Regional Assessment 24 / I. Severskiy, I. Chervanyov, Y. Ponomarenko, N.M. Novikova, S.V. Miagkov, E. Rautalahti, D. Daler. -Kalmar: University of Kalmar; UNEP, 2005. -86 p.
3. Irrigation in Central Asia in Figures: AQUASTAT Survey -2012 / Ed. K. Frenken. -Rome: FAO, 2013. -(FAO Water Reports; No. 39). -246 p.
4. Lerman Z., Garcia-Garcia J., Wichelns D. Land and Water Policies in Uzbekistan: Working Paper No. 9608. -Rehovot: Center for Agricultural Economic Research, 1996. -34 p.
5. Micklin P. The Aral Sea Disaster // Annual Review of Earth and Planetary Sciences. -2007. -Vol. 35. -P. 47-72.
6. Micklin P. The Devastation and Partial Rehabilitation of the Aral Sea: Lessons for Lake Urmia [Elektron resurs]. -Kalamazoo: Western Michigan University. -URL: http://www.cawater-info.net/bk/water_land_resources_use/english/english_ver/pdf/micklin.pdf.
7. Micklin P.P. Desiccation of the Aral Sea: A Water Management Disaster in the Soviet Union // Science. -1988. -Vol. 241, No. 4870. -P. 1170-1176.
8. Obertreis J. Imperial Desert Dreams: Cotton Growing and Irrigation in Central Asia, 1860-1991. -Göttingen: V&R unipress, 2017. -496 p.
9. Peterson M.K. Pipe Dreams: Water and Empire in Central Asia's Aral Sea Basin. -Cambridge: Cambridge University Press, 2019. -344 p.

10. Shirokova Yu.I., Morozov A.N. Salinity of Irrigated Lands of Uzbekistan: Causes and Present State // *Sabkha Ecosystems*. Vol. II: West and Central Asia / Eds. M.A. Khan, B. Böer, G.S. Kust, H.-J. Barth. -Dordrecht: Springer, 2006. -P. 249-259.
11. White K.D. Nature and Economy in the Aral Sea Basin // *The Aral Sea: The Devastation and Partial Rehabilitation of a Great Lake* / Eds. P. Micklin, N.V. Aladin, I. Plotnikov. -Berlin; Heidelberg: Springer, 2014. -P. 301-330.
12. White K.D. Nature-Society Linkages in the Aral Sea Region // *Journal of Eurasian Studies*. -2013. -Vol. 4, No. 1. -P. 18-33.
13. Wittfogel K.A. *Oriental Despotism: A Comparative Study of Total Power*. -New Haven: Yale University Press, 1957. -556 p.
14. O'zbekiston Respublikasi suv xo'jaligini rivojlantirishning 2020-2030-yillarga mo'ljallangan konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 10-iyuldagi PF-6024-son Farmoni // *Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi*. -URL: <https://lex.uz/docs/4892953>.
15. O'zbekiston Respublikasida suv resurslarini boshqarish va irrigatsiya sektorini rivojlantirishning 2021-2023-yillarga mo'ljallangan strategiyasini tasdiqlash to'g'risida: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 24-fevraldagi PQ-5005-son qarori // *Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi*. -URL: <https://lex.uz/uz/docs/-5307918>.
16. O'zbekiston Respublikasida suv resurslarini boshqarish va irrigatsiya sektorini rivojlantirishning 2025-2028-yillarga mo'ljallangan dasturini tasdiqlash to'g'risida: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 15-avgustdagi PQ-250-son qarori // *Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi*. -URL: <https://lex.uz/uz/docs/-7686130>.
17. Захаров А.В. Проблемы развития мелиорации в СССР: к вопросу об искажении отечественной истории // *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*. -2011. -№ 8 (3).
18. О мерах по коренному улучшению экологической и санитарной обстановки в районе Аральского моря, повышению эффективности использования и усилению охраны водных и земельных ресурсов в его бассейне: Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 19 сентября 1988 г. № 1110. -URL: https://www.cawater-info.net/bk/water_law/pdf/ussr-1110-1988.pdf.
19. О мероприятиях по осуществлению Постановления Верховного Совета СССР ... по проблемам Аральского моря: Постановление Кабинета Министров СССР от 19 мая 1991 г. № 261. -URL: <https://www.cawater-info.net/bk/improvement-irrigated-agriculture/files/hist-261-1991.pdf>.
20. О неотложных мерах экологического оздоровления страны: Постановление Верховного Совета СССР от 27 ноября 1989 г.. -URL: <https://www.cawater-info.net/bk/improvement-irrigated-agriculture/files/hist-1989.pdf>.
21. О первоочередных мерах по улучшению использования водных ресурсов в стране: Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 19 января 1988 г. № 64. -URL: https://www.cawater-info.net/bk/water_law/pdf/ussr-64-1988.pdf.
22. О создании Амударьинского бассейнового управления по межреспубликанскому распределению водных ресурсов: Приказ Минмелиоводхоза СССР от 27 августа 1987 г. № 301. -URL: https://www.cawater-info.net/bk/water_law/pdf/prikaz-amudarya.pdf.